ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԸՄՈՍ ԿՈՄԵՈՆԻՈՒՍ ԵՒ ՆՈՐԱ ·ՏԻՏԱԳԻԴԱ ՄԱԿՆԱ·

(Շարունակութիւն)

ԺԹ-րդ Դլխոց։

Ադնուարձ և ամենարբ սուման կանոնները։

Ինչպէս ոստայնանկը ոտի մի շարժուածքով հազարաւոր թելեր է հիւսում, ինչպէս ջաղացպանը շատ կարճ ժամանակում ցորենը աղում է, մեքենապետը մեքենաներով դժուարագոյն գործեր է կատարում, այնպէս և կան միջոցներ ուսման դժուարութիւնները նուազեցնելու, ուսման ժամանակը կարճացնելու։

Բայց այդ միջոցները շուտ չենք գտնի, մինչև որ չծանօթանանք վէրքերի և նոցա պատճառների հետ. վէրքերի հետ, ասում եմ, որով ուսումնարանները իրաւի տանջւում են։ Պէտք է գիտենալ, թէ ի՞նչու աշակերտները այնքան դանդաղութեամբ յաջողութիւն են գտնում գիտութիւնների և ճարտարութիւնների մէջ. իսկ մի քանի գիտութիւններ մինչև անգամ բնաւ չեն ուսանում։

Իսկական պատճառները սոքա են. 1) ուսումնարանները չեն որոշում թէ մինչև ո՞ր նպատակը աշակերտներին պէտք է հասցնել մի տարի, մի ամիս, կամ մի օր ժամանակում. 2) վարժապետները չգիտեն եղանակը կամ ճանապարհները, որոնք ուղղակի նպատակին են բերում. 3) ինչ որ ի բնէ շաղկապուած է, նոքա չեն միաւորում, այլ անջատում են։ Զորօրինակ՝ ուսուցանում են միայն կարդալ, յետոյ միայն գրել, և այսպէս ամենայն բան՝ առանց որ և իցէ կապի։ Կարդալ և գրելը, բառը և իրը, ուսում և ուսուցանելը պէտք է միատեղ կատարուին այնպէս, ինչպէս որ վաղելու ժամանակ պէտք է բարձրացնել և իջեցնել ոտները, խօսակցութեան ժամանակ լսել և պատասխանել. գնդակ խաղալու ժամանակ ձգել և բռնել. 4) ճարտարութիւնները և գիտութիւնները լեռութեամբ, բովանդակութեամբ չեն հաղորդում, այլ հատ ու կտոր կարկատաններով. 5) ուսումնարաններում ամենայն գիտութիւնների համար զանազան և ուրիշ ուրիշ դասատուութեան ոճ են գործ ածում. 6) չեն իմանում աշակերտներին մի և նոյն ժամանակ և գրաւել և ուսուցանել. 7) ուսանողին չափազանց շատ ուսուցիչներ են տալիս, որոնցից իւրաքանչիւրը այլակերպ է վարվում աշակերտի հետ. վերջապէս 8) ուսանողներին թոյլ է տուած ուսումնարանում և ուսումնարանից դուրս կարդալ ոչ միայն դասագրքեր, այլ և ուրիշ գրքեր՝ կարծելով, որ սոքա զորանից առաւել կ՚յառաջանան, «՝Ն ինչ՝ էրոդէս դրոսոմ էն այդ կերպ իւրեանց միտքը*)։

Այս բոլոր արգելքները պէտք է ոչնչանան. և պէտք է ընդունել միայն այն, ինչ որ ուղիղ ճանապարհով, առանց շեղուելու, նպատակին է հասցնում։ Ինչ բանի որ փոքր միջոցներով կարելի է հասնել, նորա համար պէտք չէ մեծ միջոցներ գործ դնել։

Մենք պէտք է մեզ օրինակ առնենք արեգակը. նա բովանդակ տիեզերքը լուսաւորում է, բոլորին կեանք, ջերմութիւն, զօրութիւն է տալիս։

Մենք պէտք է գիտենք արեգակի ոճը, նորա գործողութեանց կերպը, և պէտք է փոխադրենք

(*) Մենք չենք կարող ընդունել, իբրեւ թէ ընթերցասիրութիւնը աշակերտներին վնաս կարող է պատճառել։ Մենք միայն Կոմեոնիուսի հետ կասենք, որ երբեմն գրքերը իրաւի կարող են ցրուել աշակերտների միտքը, եթէ գրքերի ընտրութիւնը անկանոն է։ Ուստի չմերժելով ընթերցասիրութեան անհերքելի օգուտը, պէտք է ասենք, որ ուսումնարանների պարտականութիւնն է հսկողութիւն ունենալ աշակերտների վերայ, որպէս զի նոցա ընթերցասիրութիւնը դրդուի եւ պահպանուի այնպիսի գրքերով, որոնք իրապէս օգտաւէտ են։ Վատ գիրքը երբէք պէտք չէ երեխայի ձեռքից խլել, այլ պէտք է հասցնել նորան այն գիտակցութեան, որ այն գիրքը անպէտ եւ վնասակար է։ Յայտնի է որ արդեւած պտուղը քաղցր է, մանաւանդ մանկական հասակին։

Գառնէր. Թարգ.

ուսումնարանների գործողութեանց եղանակներին. 1) արեգակը չի պարապում միայն մի առարկայով՝ ոչ ծառով՝ ոչ կենդանիով, բայց լուսաւորում ու ջերմացնում է և ցնդեցնում է ամբողջ երկիրը. 2) նա բոլորը լուսաւորում է մի և նոյն ճառագայթներով, ամպերի մի և նոյն թանձրանալով և անոսրանալով բոլորը ոռոգանում է, մի և նոյն հողմով բոլորը փչում և մաքրում է, մի և նոյն ցուրտ ու ջերմով բոլորը կատարում է ևն. 3) մի և նոյն ժամանակ ամենայն տեղ ուր որ տալիս է գարունք, ամառ, աշունք և ձմեռ, բոլորը կանանչեցնում է, ծաղկեցնում է, պտղատու դարձնում է, 'ի հարկէ իւրաքանչիւրին ըստ իւր բնութեան. 4) նա անդադար պահպանում է մի և նոյն կարգը, և այսօր, և էգուց, և միշտ. 5) նա իւրաքանչիւր բոյսը նորա սեպհական սերմից է ծնուցանում, և ոչ ուրիշի սերմից. 6) նա զոյացնում է բոլորը, ինչ որ մի և նոյն ժամանակ միատեղ պէտք է լինին, կեղև և միջուկ, ծաղիկներ և տերևներ, պտուղներ և սերմեր. 7) նա բոլորը զոյացնում է որոշեալ յաջորդութեամբ, այնպէս որ մէկը միւսին ճանապարհ է պատրաստում, մէկը միւսին հետևում է. 8) նա ոչինչ անօգուտ բան չի զոյացնում կամ թէ այրում և կեանք չի տալիս նորան, ինչ որ անօգուտ է։

Այն այն ժամանակ արեգակին հետևող ենք, 1) երբ իւրաքանչիւր ուսումնարանը կամ դասատունը միայն մի վարժապետ ունի.*) 2) երբ մի առարկայի համար մի հեղինակ է ընտրուած. 3) երբ մի և նոյն գործը ամբողջ դասատանից է կատարուում. 4) երբ բոլոր գիտութիւնները և ճարտարութիւնները ուսուցանում են մի և նոյն եղանակով. 5) երբ ամենայն բան ուսուցանուում է հիմնաւոր կերպով, կարճ և լաւ. 6) երբ բոլոր շաղկապուածը կապուած մնում է. 7) երբ ամենայն ինչ իւր յաջորդութիւնն ունի, այնպէս որ այս օրուանով կարող է ամրանալ երէկուանը և ճանապարհ պատրաստել էգուցուանի համար. 8) երբ բոլոր անօգտակարը ամենայն տեղից ոչընչացրած կլինի

(*) Այդ նախակրթական դպրոցների համար միայն կարելի է ասել։ Ս-ՆՕՐ. Թ-ԲԷ.

Այս կանոնները գործ դնելուց՝ ուսումը կընթանայ և արագ և հեշտ։

ԱՌԱՋԻՆ ԽՆԴԻՐ։

Ի՞նչպէս դ վարժապետը կարող է յաջողութեամբ կատարել իւր գործը բազմութիւն աշակերտների մէջ։

Մի վարժապետը ոչ միայն կարող է մինչ 100 աշակերտ ուսուցանել, այլ և պարտական է, վասն զի այդ օգտաւէտ կլինի որպէս վարժապետի համար, նոյնպէս աշակերտների համար։ Երբ աշակերտները բազմաթիւ են, վարժապետը առաւել եռանդով է ուսուցանում. բայց քանի նա եռանդով է ուսուցանում, այնքան շատ կենդանութիւն են ստանում նորա աշակերտները։ Աշակերտները ևս փափագով ուսանում է՝ երբ բազմաթիւ հասարակութեան մէջն է ընկերների հետ միատեղ սովորելը նորան վստահութիւն է տալիս և խրախուսում։

Բայց ի՞նչպէս։ Քննենք բնութեան արարածքները։ Ցո՛ւ բո՛նը մինչև վերջին տերևը չի հասնում, նա դադարում է մէջ տեղը, և իւր հիւթը հաղորդում է նախ և առաջ գլխաւոր ոստերին, իսկ սոքա տարածում են հեռաւոր տեղերը ևն։ Արէգակը իւր ճառագայթները սփռում է տիեզերքի վերայ, և ամենայն էակը նորանից այնքան լոյս և ջերմութիւն է ստանում, որքան իւր կենդանութեան համար հարկաւոր է։ Բայց ճառագայթները, որոնք հովտի մէջ են արձակում, առաւել զօրեղ ներգործում են, նոքա շրջագայքներում առաւել շատ ջերմութիւն են տարածում։

Այս բանին հետևելով՝ դ վարժապետը շատ հեշտութեամբ կարող է բաւականացնել բազմաթիւ աշակերտներին. 1) եթէ բոլոր բազմութիւնը որոշեալ բաժինների կամ տասանորդների (դեկուրիայ) բաժանուի, ամենայն բաժնի մէջ մի աւագ նշանակուի, և աւագների վերայ հսկողութիւն յանձնուի նոյնպէս ուրիշներին ևն. 2) եթէ նա որպէս դասատան մէջ, նոյնպէս դասատանից դուրս՝ կուսուցանէ ոչ թէ մի առանձին աշակերտին, այլ բոլորին միասին և միատեղ։ Նա պէտք է նստած լինի ամբիոնի վերայ, ամենեցուն հսկելով, ամենեցուն ուսուցանելով, նա պէտք է Արէգակ լինի։

Որպէս զի վարժապետը բոլոր աշակերտների մէջ ուշադրութիւն դրդռէ, բոլորին լոյս և օգուտ անպակաս առնէ. նա պէտք է խօսէ միայն այն ժամանակ, երբ աշակերտները լսում են, նա պէտք է ոչինչ չուսուցանէ, երբ նոքա ունկնդիր չեն։ Միայն լսողը կարող է սովորել։

Իսկ ուշադրութիւնը կ'դրդռուի ոչ միայն բաժինների աւագաց և միւս հսկողաց միջնորդութեամբ, այլ գլխաւորապէս կ'դրդռուի վարժապետից, և այս հետևեալ 8 պայմանները կատարելիս՝

1) Երբ վարժապետը միշտ աշխատում է հաղորդել որ և իցէ նոր հետաքրքիր և օգտաւէտ բան։

2) Երբ ուսանողները, հարցմունքների միջնորդութեամբ, շարժառիթ ունին խորհրդածելու։

3) Երբ վարժապետը՝ բարձր տեղին նստած կամ կանգնած, զգաստութեամբ դիտում է ամենայն կողմ, և այդպէս թոյլ չէ տալիս՝ որ և իցէ աշակերտը՝ բացի վարժապետից, ուրիշ կողմ նայէ։

4) Երբ բոլոր հաղորդուածը կարողութեան չափ շօշափելի է։

5) Երբ վարժապետը ժամանակ ժամանակ դադարում է և առանձին առանձին աշակերտներին դիմում է, ասելով՝ "այս անուն, կրկնիր, ինչ որ ասացի", կամ՝" ասա՛, այս այսպէս է"։

6) Երբ հարցուած աշակերտը դժուարանում է պատասխան տալ, վարժապետը պէտք է արագութեամբ միւսին դիմէ։*)

7) Երբ մի քանի մարդ չեն կարողանում պատասխանել, վարժապետը պէտք է բոլոր դասատանը դիմէ և կանչէ պատասխան տալու փափագողին։ Այդպիսի ժամանակ ամենայն սխալը իսկոյն պէտք է ուղղուի։

8) Երբ ուսումը վերջացաւ, պէտք է աշակերտներին թոյլատրել, որ վարժապետներին դիմեն իւրեանց սրտի ըղձալի հարցմունքներով։

Այսպէս պէտք է վարժել աշակերտներին, և նոքա շատ շուտ կսովորեն ամենայն գործ այնպէս սկսել, որ միշտ զգաստութիւնը և պատրաստութիւնը նոցա մէջ անպակաս լինի, որ կարօտութիւն չունենան խրախուսանքի և քաջալերութեան։ Եւ այդ սովորութիւնը մինչ ի մահ նոցա մէջ կմնայ։

Կարող են դիմադրել մեզ, թէ այդ բոլոր բանի համար մի առանձին հսկողութիւն է հարկաւոր. վասն զի պէտք է դիտենալ, թէ արդեօք մաքո՞ւր են պահած տետրակները, գրքերը, ուրի՞շ են գրած դասերը, և այլն։ Այդքան բանի համար, կասեն՝ ժամանակ է հարկաւոր։ Պատասխանում եմ, բնաւ հարկաւոր չէ միշտ ամենայն բան խմանալ, տետրակները քննել։ Այդ բանը բաժինների աւագներին է յանձնուում։ Իսկ վարժապետը այսօր մէկի տետրակն է քննում, էգուց միւսին, և այդպէսով աւագների գործը ստուգում է։ Կրկնութիւնների ժամանակ նա պէտք է արագութեամբ մէկ աշակերտից միւսին դիմել։ Այս եղանակով բոլորեքեանք կարդ ու կանոնի են ընտելանում և կատարում են իւրեանց պարտականութիւնները։ Նոյնը կարելի է գործ դնել թելադրութիւնների ժամանակ, պատուիրել երբեմն մէկին, երբեմն միւսին կարդալ գրածը։

Առերևութապէս լեզուի վարժութիւնների ժամանակ կարող են դժուարութիւններ հանդիպել. բայց և այս տեղ հնարաւոր է այդպիսի միջոցը։ Երբ զորօրինակ աշակերտները մի լեզուից միւսի թարգմանում են և բոլոր բաժինները վերջացրեցին իւրեանց աշխատութիւնները, այն ժամանակ կարելի է երկու աշակերտին դուրս կանչել. որոնցից մէկը պէտք է իւր թարգմանութեան վերայ, իսկ միւսը պէտք սխալները նկատէ։ Յետոյ ամբողջ դասատանը իւր նկատողութիւններն է անում, և վերջապէս և ինքը վարժապետը։ Այնուհետև դերերը փոխվում են։ Աշխատութիւնների ուղղելու այս եղանակը շատ օգտաւէտ է աշակերտների զարգացման համար։

Այս ժամանակ աւագները պարտաւորուած են հսկել, որ իւրաքանչիւր աշակերտը կատարէ իւր գործը, որ իւրաքանչիւրը ուշադիր լինի սխալների ուղղելու ժամանակ, և ուրիշի սխալները լսելով՝ ուղղէ իւրեանը։

(*) Այս պարտաւորում է աշակերտներին անպատճառ ուշադիր լինել։

Այսպէս վարժապետի աշխատութիւնը հեշտանում է, ոչ մի աշակերտը անգործ չէ, բոլորի ուշադրութիւնը գրաււում է, մէկին նկատածը օգտաւէտ է և միւսին, և տասին աշակերտների շարադրութեանց մէջ բերած խօսքի զանազան դարձուածքները վարժում են դատողութիւն իրերի վերայ, և լեզուի գործածութիւնը վարժւում է։ — Թարգմանութիւնների վերայ այս նկատողութիւնը կարելի է վերաբերել և բոլոր միւս վարժութիւններին։

Այսպէս ուրեմն մի վարժապետը յաջողակի կարող է բազմաթիւ աշակերտներին ուսուցանել։

ԵՐԿՐՈՐԴ ԽՆԴԻՐ.

Ի՞նչպէս պէտք է ուսուցանել միենոյն գրքերով։

Յայտնի է, որ առարկաների բազմութիւնը աշակերտների միտքը ցրուումէ։ Ուստի դասագրքը պէտք է լաւ և նպատակին յարմար լինին յօրինուած։ Ամենայն դասատունը պէտք է իւր դասագրքը ունենայ։ Մի դասատան բոլոր աշակերտները պէտք է ունենան միակերպ դասագրքեր, միօրինակ տախտակներ, միօրինակ բառարաններ, և այլն։

Վարժապետը պէտք է բացատրէ և վարժեցնէ. ՝ինչ որ կայ դասագրքի մէջ՝ պէտք է գլխովին քաղուի, գործնականապէս մշակուի։

Այդպիսի դասագրքերի մէջ պէտք է պարունակած լինի ամենակարճօրէն և միենոյն ժամանակ ամենալիօրէն տիեղերագիտութիւն կամ իրագիտութիւն, ուր բացատրութիւնը այնպիսի ձև պէտք է ունենայ, որ հասկանալի լինի ամենեցուն։

Բացատրութեան ամենայարմար ձև հարց ու պատասխանն է. վասն զի չկայ այնպէս բնական բարբառ, ինչպէս խօսակցութիւն։

ԵՐՐՈՐԴ ԽՆԴԻՐ.

Ի՞նչպէս հասնել այն նպատակին, որ որոշեալ ժամանակին բոլոր աշակերտները կարողանան միենոյն գործով պարապել։

Անտարակոյս շատ օգտաւէտ է, եթէ մի դասատան բոլոր աշակերտները այնքան հաւասար են, որ կարող են մի և նոյն ժամանակ միենոյն գործով պարապել։

Այս նպատակին կարելի է հասնել, 1) ուսումնարանում աշակերտներ ընդունելու ժամանակը տարին մի անգամ նշանակելով, և ամենից լաւ է գարունքին, և 2) բոլոր ուսման նիւթը այնպէս կարգաւորելով, որ իւրաքանչիւր տարւոյ, իւրաքանչիւր ամսի, իւրաքանչիւր շաբթի, իւրաքանչիւր օրուան, իւրաքանչիւր ժամի անգամ նշանակած լինէր որոշեալ դասատուութեան մաս, որոշեալ խնդիր։

ՉՈՐՐՈՐԴ ԽՆԴԻՐ.

Ի՞նչպէս ամենայն բան միենոյն ձևով ուսուցանել։

Բոլոր գիտութիւնները միայն մի բնական ոճ ունին, նոյնպէս և բոլոր ճարտարութիւնները։ Գիտութեանց և ճարտարութեանց ուսանելու եղանակը այնքան զանազան չեն, որ պահանջէին նոր ոճ։ Վարժապետի գիտութիւնը և առանձին առանձին աշակերտների ընդունակութիւններին յարմարուիլը բոլորը միաւորում է։ Ուստի պէտք է բնական ոճին հետևելը, այսինքն ամենակարճ ընթացք բռնել։

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԽՆԴԻՐ.

Ինչպէս շատ բաներ համառօտ բացատրել քիչ բառերով։

Հաստ գիրքը և շատ բառերը քիչ են օգնում և առաջ տանում. հացի մի կտորը և սակաւ ինչ գինին շատ անգամ առաւել օգտաւէտ են, քան զանազան կերակուրների և խմիչքների առատութիւնը. մի ոսկեայ դրամը թանգ է, քան շատ պղնձէ դրամներ։ Սենեկայ փիլիսոփայն ճշմարիտ է ասում՝ "սերմերը չափաւորութեամբ պէտք է ցանել. բայց նոքա պէտք է լաւերից լինին"։ Մարդը, ինչպէս վերը ցոյց է տուած, ամենայն բան իւր մէջ պարունակում է՝ նա միկրոկոսմ (փոքր աշխարհ) է, և հարկաւոր է միայն լուսաւորութիւն այդ "փոքր աշխարհի"։ Լուսաւորելու համար շատ անգամ բաւական է միայն մի ճառագայթ։ Ուստի լեզուների և ճարտարութիւնների դասագրքերի մէջ պէտք է բացատրուած լինին

միայն հինգական խանութները, որոնցից մնացած բոլորը բղխում է, որոնց մեջ մնացած բոլորը կցորդվում է։

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԿԱՆՈՆ.

Ի՞նչպէս պէտք է խրատուել, որ դիրքաւորելիս մարդ խոտորել երկու և մինչև անգամ երեք աշխատելիս։

Բնութիւնը ուսուցանում է, թէ միևնոյն ժամանակ ու մի գործունէութեամբ կարելի է շատ գործեր կատարել։ Ծառը մի և նոյն ժամանակ աճում է և վերև, և ներքև, և կողմնակի. արմատը, կեղևը, միջուկը, տերևները, և այլն միասին աճում են։ Կենդանու մէջ բնութիւնը մի և նոյն է ցոյց տալիս։ Ամբողջ կենդանին մի ժամանակին է աճում։ Եւ իւրաքանչիւր անդամը ուրիշ ուրիշ գործակատարութիւններ ունի։ Ոտերը մարդուն մեն են ածում, յետ ու առաջ են տանում նորան։ Թոքերը մի և նոյն շնչառութեամբ կազդուրում են և՛ սիրտ, և՛ ուղեղ, և՛ բոլոր աղիք, նպաստում է խօսակցութեան և ելն։

Նոյնը տեսնում ենք և արուեստաւոր մարմինների մէջ։ Արեգական ժամացոյցը մի և նոյն ժամանակ ցոյց է տալիս և ժամանակ զոդիակոսի այն նշանը՝ որի մէջ արեգակը կանգնած է, և օր ու գիշերի երկարութիւն և ելն։ Կառքի կեղևը որպէս լծելու համար է, նոյնպէս և կառքի պտուտ տալու և առաջ ու ետև շարժելու համար։ Լաւ բանաստեղծը և՛ զմայլեցնում է, և՛ խրատում է մի և նոյն ժամանակ։

Մանկանց կրթութիւնը ևս այնպէս պէտք է լինի յօրինուած, որ մի աշխատութիւնը շատ պտուղներ բերէ։ Սորա համար ընդհանուր կանոն է, որ բոլոր՝ ինչ որ մտիկ յարակցութիւն ունին միմեանց հետ՝ միաւորուին, զորօրինակ բառը իրի հետ, կարդալը գրելու հետ, քերականական վարժութիւնները տրամաբանական վարժութիւնների հետ, ասինքն ոճի վարժութիւնների հետ, յետոյ ուսանելը ուսուցանելու հետ, ելն։

Ուրեմն բառերը պէտք է միայն ուսանել և ուսուցանել իրերի հետ միաւորելով։ Ի՞նչ օգուտ կարող է բերել բառերի գիտութիւնը առանց իրերի գիտութեան։ Որքան ամեն մի մարդը իր տեսել է և գիտէ, այնքան նա կարողանում է և իւր իսկական միտքը և համոզմունքը արտայայտել։ Ուստի պէտք չէ թոյլ տալ աշակերտներին, որ նոքա ասեն այնպիսի բան, որ չեն հասկանում։ Թուաբանների վարժութիւնը ուսումնարանական կրթութեան համար օրինակ կարող չէ լինել։

Այս կանոնի զօրութեամբ, ուսումնարանից պէտք է արտաքսուին բոլոր այնպիսի գրքերը, որոնք միայն բառեր են ուսուցանում՝ ու ոչ նոցա հետ և իրեր։ Միայն իրականը օգտաւէտ է։

Կարդալը և գրելը միշտ պէտք է միաւորուած լինին։ Ինչ որ աշակերտը ուսանում է, նա պէտք է և գրել գիտենայ զայն. ինչ որ նա տեսնում է, նա պէտք է նկատել իմանայ։ Այս բանը երևակայութիւն է զարգացնում և վստահութիւն է տալիս։

Ոճի բոլոր վարժութիւնները պէտք է կատարուին յայտնի և դասատան մէջ մեկնուած նիւթերի վերայ. վասն զի ոճը իւր սկիզբը մտքից է ստանում և կազմուում է նորանից։

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ԽՆԴԻՐ.

Ի՞նչպէս ամենայն բանին ուսումն ու ուսումն հասնել։

Այս մասին խօսուած է 16 րդ գլխում։

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԽՆԴԻՐ.

Ի՞նչպէս ընդլայնել յուշակերտների բոլոր արքելութիւնը։

Չկայ ոչինչ այնքան ունայն, որքան այնպիսի շատ բան ուսանելը, որն որ ապագայում ոչինչ օգուտ չի բերել։ Միայն նա է իմաստուն, ով որ օգտաւէտ բան գիտէ։ Այս ճշմարտութիւնը ի մտի ունենալով, ուսումնարանական գործունէութիւնը կարելի է թեթևացնել՝ ուսումնարանից հեռացնելով բոլորը, ինչ որ անպէտ, օտար և մանրամասն է։

Ի թիւս անպէտների պէտք է դասել բոլոր, ինչ որ չի օժանդակում բարեպաշտութեան և բարոյականութեան, և մինչդեռ առանց նորա կրթութիւնը ոչինչ չի կորուսանում և կանոնաւոր կերպով կատարուում է։

Օրոբ պէտք է համարել բոլորը՝ ինչ որ այս կամ այն ուսանողի բնութեան ընդդէմ է։ Խոտերը, ծառերը, կենդանիները զանազան ընդունակութիւններ ունին, մէկի հետ այսպէս պէտք է վարուել, միւսի հետ այլապէս. ամենայն բանը մի և նոյն գործի համար պիտանի չէ։ Նոյնը պէտք է ասել և մարդկային ազգութիւնների մասին։ Ի ընդ առատապէս պարգևածը ամենայն արդկաք յաղթում է. իսկ շատերին մի քանի առարկաները անմարսելի են։ Ուրեմն՝ բնութիւնը ուր չի խոնարհեցնում, այն կողմ մի՛ ծռեցնէք։

Այսպէս և խելարութիւն կլինէր, եթէ մի ոք կամենար աշակերտներին մղել բոլոր Ռենսանսի լարիւրինթոսը։ Շատ բաւական է, եթէ ուսումնարաններում ծանօթացնում են իրերի գլխաւոր տեսակների հետ և նոցա նշանաւոր զանազանութիւնների հետ. մանրամասնութիւնները պէտք է թողնուին մասնաւոր պարապմունքների համար։ Ով որ կամենում է մի երկիր նուաճել, նա չի պաշարել ամենայն գիւղը առանձին՝ իշխելու համար, այլ ըստ կարողութեան ընդհանուր պատերազմ կըբանայ, և այդպէս կտիրէ բոլորին, որի հետ որ յետոյ կարող է մօտիկ ծանօթանալ։ Այս հայեացքով դրականապէս ՀԵԱՍ են բոլոր հաստ բառարանները, ուր կարելի է ամենաշնչին բառերը գտնել. վասն զի նոցա գործածութիւնը միանգամայն սանձում է յառաջադիմութեան։ Իսկ արմատ բառերի ժողովածուները շատ օգտաւէտ են, վասն զի նոցա պարունակութիւնը զիւրին ըմբռնուում է։

(Շ-ր-ն-Լ-ի)

ՊՕԼԿՈՎՆԻԿ ՖՐԻՑ

Ես ծնվել եմ Բորնէօ կղզումը։ Իմ հայրս, ծառայելով իւր կեանքի ամենալաւ ժամանակը Հասարակապետութեանը Ամերիկայի միացեալ նահանգների, վերջապէս թողեց ծառայութիւնը և կամեցաւ իւր վերջին օրերը անցկացնել Բորնէօ կղզումը, ինչ տեղ մի քանի տարի առաջ պսակվել էր։

Ես ամենափոքրն էի երեխաներից և մի քանի շաբթական էի, երբ որ հայրս թողնելով ծառայութիւնը՝ բնակվեցաւ իւր փոքրիկ հողումը։ Մեր տունը մի կողմից նայում էր դէպ ի ծովը, իսկ միւս կողմից դէպ 'ի բարձր և մութ անտառը, որը որ լիքն էր մեծ տեսակ կապիկներով։ Այդ անասունները, հակառակ միւս անասուններին, որոնց փոքր 'ի շատէ վախենում են մարդից, վրայ են տալիս մարդի չվախենալով մինչև անգամ հրացանից։ Ունենալով բաւականին բնական խելք, նոքա իւրեանց յարձակումը կատարում են առաջուց մտածած ճանապարհներով։ Ամենազօրեղները նոցանից՝ զինուորված հաստ փայտերով, կազմում են գլխաւոր մասը զօրքի, իսկ միւս բազմութիւնը ամեն կողմից քցում են քարեր թշնամու վերայ, և այնպէս ուղիղ՝ որ ոչ մէկն էլայ զուր չի անցկենում։ Երբեմն կապիկները թաք կենալով ծառի ճիւղերի մէջ, թոյլ են տալիս թշնամուն անց կենալ իւրեան մօտովը, և յետոյ նետի արագութեամբ վեր են գալիս հողի վերայ, թռչում ուսերը, և սուր չանկերով դուրս են տալիս աչքերը և կրծոտում գլուխը։

Ահ, սիրելի բարեկամ, ինչպէս են կապիկները իմ հայրենիքումը։ Բոլոր բնակիչները Բորնէօ կղզու և մեծ մասը Եւրոպայի հասարակութեան հաստատ համոզված են, որ այդ կապիկները առանձին տեսակ վայրենի մարդիկ են, և այս մտքումը նոքա աւելի ևս հաստատվում են, որ այդ կապիկները, որոնք սաստիկ կատաղած են մեծ մարդկանց դէմ, ցոյց են տալիս առանձին սէր դէպի երեխայքը և կանայքը, որոնց շատ քիչ են սպանում, այլ միշտ տանում են իւրեանց անտառների խորքը։ Շատերը և շատ ուսումնական բնադէտները՝ այս վերջին անցքը առակ էին համարում. բայց հիմայ ոչ ոք չի կասկածում դորա ճշմարտութեան վերայ, և ես ինքս դժբաղդաբար կարող եմ դառնալ դորան անբակտելի ապացոյց։ Ես ասացի ձեզ՝ որ մի քանի շաբթական էի, երբ որ հայրս բնակվեց իւր գիւղումը։ Առաջին չորս տարին կմ կեանքիս ոչ մի տպաւորութիւն չմնացին իմ յիշողութեան մէջ, և այդ պատճառաւ էլ կարող եմ անուանել նոցա բաղտաւոր, որով հետև բոլոր միւս յիշատակներս ինչպէս սուր դա-